

De Joodse Begrafenis en de Joodse Rouwweek

Dit is een brochure voor wie aanwezig is bij een Joodse begrafenis of een rouwbezoek brengt aan nabestaanden na een begrafenis. De inhoud van deze brochure geeft u inzicht in de Joodse rouwrituelen en verschaft u uitleg over hoe de begrafenisceremonie verloopt.

Geschiedenis

De eerste verwijzing naar het Joodse begrafenisritueel vinden we bij aartsvader Abraham die over zijn gestorven vrouw Sara weeklaagt en weent. We lezen dat in Bereesjiet/Genesis 23:2, maar direct erna in 23:3 staat Abraham op en probeert een graf voor Sara te kopen. De zonen van Chet bieden hem een graf aan op hun allerbeste begraafplaats. Maar Abraham vraagt hen medewerking bij het verkrijgen van de spelonk Machpela die toebehoort aan Efron, om er zijn vrouw te begraven.

Daar en niet op een 'algemene' begraafplaats, worden eerst Sara en daarna Abraham en de andere aartsvaders en nog twee aartsmoeders begraven. Abraham betaalt 400 zilverstukken en verworft de grot in eigendom.

De eerste aankoop van een nieuw op te richten Joodse Gemeente is steeds geweest een stuk grond om de eigen doden te begraven. Zoals de graven in Hebron waar zich de grot Machpela bevindt, nooit zijn geruimd, zo worden de Joodse begraafplaatsen niet geruimd, tenzij het niet anders kan. Daarom vindt men op tal van plaatsen in Nederland Joodse begraafplaatsen. Als stille getuigen van uit dat deel van het land verdwenen Joods leven.

De begraafplaats

Begraafplaatsen staan bij joden in hoog aanzien. De band met het voorgeslacht is erg sterk. Daarom blijven Joden de graven van gestorven familieleden bezoeken. De begraafplaats kent een bepaalde heiligheid, waarmee bij het betreden van de begraafplaats terdege rekening wordt gehouden.

Onder meer inhoudende:

- heren hebben het hoofd bedekt
- men lope niet over de graven, maar volgt de paden
- de begraafplaats dient niet ter verpozing; dus geen etenswaren, muziek, zitten / leunen op zerken etc.
- recreatief bezoek wordt als ongepast beschouwd aan een plek, welke als eeuwige rustplaats dient voor diegenen die er begraven liggen en die slechts hen toekomt.

Een joodse begraafplaats wordt, gelijk het karakter van de begrafenisplechtigheid, vaak sober onderhouden.

De rouwperiodes

Overlijden leidt tot rouw bij de nabestaanden. Hoelang er wordt gerouwd, vinden we bij aartsvader Jakob om wie zijn zonen een rouw van zeven dagen in acht hebben genomen (Bereesjiet/Genesis 50:10). Het is de rouw van de sjiwwe,

een woord waar we het Hebreeuwse getal 7, sjewa, in terug vinden.

Bij Mozes, die het Joodse volk na de Uittocht uit Egypte door de woestijn leidde, wordt een periode van 30 dagen in acht genomen; nu nog terug te vinden in de wat minder zware rouw, de sjelosjiem, het Hebreeuwse woord voor 30. We vinden dat in Dewariem/Deuteronomium 34:8. Tenslotte geldt er een rouwjaar van 12 maanden.

De Koheen

Het lichaam, hoewel bij het intreden van de dood in religieuze zin, onrein, moet met de allergrootste eerbied behandeld worden. Oorspronkelijk werd er bij een dode voortdurend gewaakt tot het moment van begraven. Hoewel fysieke bedreigingen voor het lijk er niet meer zijn, wordt er idealiter uit oogpunt van bijzonder eerbij, nog wel bij het lijk gewaakt. Priesters mochten zich er niet aan verontreinigen, tenzij zij de enige waren die de dode konden verzorgen (Wajikra/Leviticus 21:1-6). Zij blijven daarom ook nu nog op afstand en verblijven niet in een huis waar zich een dode bevindt. Daarom wordt met deze priesters, kohaniem, rekening gehouden.

Ze bevinden zich bij de lewaja (uitvaart) niet in de zelfde ruimte als het dode lichaam, maar zo die er is, in een aparte ruimte, waar ze toch de dienst die er ter ere van de dode wordt gehouden, kunnen volgen. Anders blijven zij buiten wachten. Langs een pad, het zogenaamde kohaniempad, dat ver genoeg van de graven loopt, volgen zij de rouwstoet tot zo dicht als voor hen mogelijk is, aan het graf. Zij kunnen de eigenlijke ter aardebestelling van een afstand meemaken.

Het begraven – de lewaja

De gehele begrafenis van huis of mortuarium tot en met het verlaten van de begraafplaats wordt lewaja - begeleiding genoemd.

Elke begrafenis is altijd zeer sober en zo is ook de begraafplaats. Bloemen worden niet neergelegd, noch wordt er muziek ten gehore gebracht. Alles indachtig: *‘Met lege handen komt men op de wereld en met lege handen verlaat men de aarde ook weer’* (Job1:21).

Op de meeste Joodse begraafplaatsen worden de doden richting de Tempel te Jeruzalem begraven, vanuit Nederland is dat richting het oosten. Eens zal van daaruit de opstanding der doden beginnen.

Voorafgaand aan de begrafenis wordt ten teken van rouw een **inscheuring in een kledingstuk** van de meest betrokken nabestaanden gemaakt. Zoals eens aartsvader Jakob deed bij het bericht dat zijn zoon Jozef was verscheurd door een wild dier. De rouwenden blijven die kleding gedurende de rouwweek – sjiwwe dragen.

Op de begraafplaats is vaak een ruimte, waar eerst een speciale dienst gehouden wordt. Het doel van die dienst is om tot voorspraak te dienen ten bate van de overledene.

Het eerste gebed dat wordt gezegd is ‘Tsiddoek Hadien’, erkenning van de Gddelijke rechtspraak, gebaseerd op verschillende bijbelverzen, gevolgd door een rouwrede, een hespeed, waarin de verdiensten van de dode worden gemoreerd.

Op diverse feestelijke dagen in het jaar wordt het zeggen van een hespeed en het uitvoerig reciteren van gebeden

achterwege gelaten. Voorspraak voor het zielenheil van de overledene is op die dagen niet nodig. Ook gaat de gemeenschappelijke vreugde van die momenten voor op de uiting van individuele rouw.

Dan wordt de kist door mannen van de eigen gemeenschap **naar het graf gedragen** onder het reciteren van psalm 90:17, de gehele psalm 91 en een mystiek gebed Ana Becho'ach. Hierbij wordt de kist driemaal neergezet. Bij het gedolven graf aangekomen laten de dragers de kist in het vers gedolven graf zakken, waarbij de tekst uit Daniël 12:13 wordt gezegd: *'Ga naar uw eindbestemming en blijf rusten, om weer op te staan volgens uw lot aan het einde der dagen'.*

Daarna gooien de mannen **drie schep-pen zand op de kist**. Men zegt daarbij de woorden uit Prediker 12:7: 'De stof keert terug naar de aarde, waaruit ze ontstaan is; de ziel echter keert terug tot G-d, Die haar gegeven heeft'. De spade wordt hierbij niet aan elkaar worden doorgegeven, maar wordt weer **in de zandheuvel gestoken**.

Als het graf dichtgeschept is, wordt gezegd: *'Moge het Uw wens zijn, Eeuwige, G-d van de zielen dat de ziel van -de naam van de overledene- in liefde en genegenheid bij U wordt ontvangen. Zend Uw goede engelen om deze persoon te behoeden voor elk lijden in het graf en stuur deze persoon naar het Gan Eden, het Paradijs'.*

Dan wordt er bij het graf een stukje uit de Misjna, de Mondelinge Leer, de Talmoed en de Midrasj geleerd en wordt een gebed voor de zielerust

van de overledene, een jizkor, gezegd, waarbij voor het eerst de zin uit I Samuel 25:29 wordt uitgesproken die ook meestal onderaan de grafsteen staat gebeiteld en waarmee eerder de toespraak (hespeed) is afgesloten: *Tehi nisjmato (nisjmata voor een vrouw) tseroera bitsror hachajiem - Moge zijn/haar ziel gebonden worden in de bundel van het eeuwige leven.*

Wanneer er tien Joodse mannen bij de begrafenis aanwezig zijn, dan zeggen de mannelijke nabestaanden nu het kaddiesjgebed, een gebed ter heiliging van G-ds naam, waar het begrip noch het woord dood in voorkomt, maar dat in de lange geschiedenis van het Joodse volk wordt gezegd wanneer overledenen worden gememoreerd. Rabbijn S.Ph. de Vries, auteur van 'Joodse rit en symbolen' noemt het kaddiesjgebed 'Hymne van G-ds koningschap'.

Daarna wordt de psalm 23 gezegd: *De Heer is mijn herder; mij zal niets ontbreken.* Voordat men bij het graf weggaat, wordt nog een gebed gezegd, waarin het begrip 'herleving van de doden' uit Jesaja 26:19 naar voren wordt gebracht.

Het graf wordt niet eerder verlaten dan dat het geheel met zand is afgedekt.

Dan vormen de aanwezigen, zo het geen feestelijke dag is, **aan twee kanten een rij**, waartussen de treurende als het ware naar het leven toelopen, omringd en gesteund door hun vrienden en de gemeenschap, waarbij de woorden klinken: *Moge G-d u troosten met alle rouwenden om Tsjion en*

Jeruzalem, woorden die ook gedurende de week van de sjiwwe worden gezegd tegen de nabestaanden.

Bij het verlaten van de begraafplaats wast men de handen, om zo te scheiden tussen de cultisch onreine dood en het leven en zegt men de woorden uit Dewariem/Deuteronomium 21:7 of de tekst uit Jesaja 25:4: *'Hij vernietigt de dood voor immer'*.

Vroeger, op sommige plaatsen in Nederland gebeurt dat nog steeds, werd er ook gecollecteerd ten bate van ziekenbezoek of andere sociale taken. In Oost-Europa werd de dode begeleid en voorafgegaan door boden die om een gift vroegen onder het uitroepen van: *Tsedaka tatsiel mimawèt, rechtvaardigheid redt van de dood* (Spreuken 11:4).

In uitzonderlijke gevallen gaat de lijkstoet niet rechtstreeks naar de begraafplaats, maar loopt de route langs de synagoge. Daar zijn dan speciaal de lichten ontstoken. Wanneer de voorganger niet degene is die de lewaja leidt, staat hij in de geopende ingang en reciteert psalm 91: *'Want Zijn boden zal Hij u zenden om u te behoeden op al uw wegen'*.

Is de overledene de rabbijn of opperrabbijn dan vindt een indrukwekkende plechtigheid plaats in de synagoge, waarbij zevenmaal om de baar wordt gelopen en bij elke rondgang op de sjofar, de ramshoorn wordt geblazen. Ook bij het binnendragen en wanneer de baar weer uit de synagoge vertrekt, wordt op de sjofar geblazen.

De rouwweek

Vanaf het moment dat de begrafenis ten einde is, breekt een nieuwe fase aan in de rouw, de zeven treurdagen. De aweliem (nabestaanden) krijgen onmiddellijk na het verlaten van de begraafplaats door burenen uit de Joodse gemeenschap de eerste maaltijd aangereikt, bestaande uit brood en een hardgekookt ei. Een ei symboliseert het leven; het lijkt dood, maar als het bebroed wordt zit er leven in. Men zegt hiermee: de dode is niet echt gestorven, maar leeft eeuwig, zoals dat ei dat maar schijnbaar dood is. Straks komt de Masjje'ach, de gezalfde en daarna zullen de doden herleven. Het brood als troost is ontleend aan Hosea 9:4: *'Als het brood van de treurenden, lechem oniem, zijn ze hem'*.

Die hele week zullen de nabestaanden de gelegenheid krijgen zich aan hun verdriet over te geven. Er wordt voor hen gekookt; ze gaan de deur niet uit.

Niemand begint een gesprek met hen. De rouwende is de eerste die met een bezoeker de conversatie start. Zij zitten in hun ingescheurde kleren, met niet-leren schoeisel aan op lage stoelen, ongeschoren, onverzorgd. Alles als uitingen van rouw. Ter nagedachtenis van de overledene brandt een kaars of speciaal geconstrueerde lamp.

Verdriet kan zich uiten in diepe, intense stilte. In de Spreuken van de Vadersen 4:49 staat: *'Die geboren worden zijn bestemd om te sterven. De doden om te herleven'* en even verder in de zelfde zin *'Weet ook dat alles volgens*

afrekening gaat en laat je hartstocht je niet verzekeren dat het graf een toevlucht voor je is'. Hiermee zie je ook hoe het jodendom tegenover de zelfdoding staat. De zin eindigt met de woorden: 'Of je wilt of niet, je wordt gevormd; of je wilt of niet, je wordt geboren; of je wilt of niet, je leeft en of je wilt of niet, je sterft'.

De gesprekken die met de rouwende worden gevoerd, nadat deze de bezoeker in het gesprek betreft, hebben betrekking op de overledene. Iedereen heeft het over de gestorvene en zo leren de achterblijvenden dat ook anderen delen in hun verdriet om hun dode en dat hij of zij voor hen eveneens belangrijk was. Dan is het ook gemakkelijker om over de dode te spreken en zodra zijzelf het woord gaan voeren, is er een luisterend oor.

In het huis van de rouwende worden (vaak) de dagelijkse gebeden uitgesproken. Daarbij wordt aan het einde van de gebedsdienst een stuk uit de Joodse religieuze literatuur voorgelerd, veelal met een inhoud die van toepassing is op karaktertrekken van de overledene.

Er wordt afgesloten met het uitspreken van Jizkor (herdenkingsgebed) en Kaddiesj. Spiegels die er in het huis hangen, worden afgedekt met een doek. Het laatste bezoek komt op de zesde avond van de rouwweek. Alleen vroeg in de ochtend van de zevende dag komt er nog bezoek. Een naaste of een religieus functionaris komt dan om de rouwende op te laten staan.

Op **sjabbat**, beginnend op vrijdag bij het invallen van de schemering, wordt de rouw onderbroken voor het gezamenlijk vieren van de sjabbat.

De rouwende gaat dan ook in zijn reguliere kleding voor sjabbat naar de synagoge waar hij bij het begin van het avondgebed wordt binnengeleid.

De sjoelbezoekers spreken dan ook de wens uit: *Moge de Allerhoogste u troosten temidden van hen die rouwen om Zion en Jeruzalem.* Deze woorden, in het Hebreeuws, zegt men ook gedurende de rouwweek wanneer afscheid van de awelieim wordt genomen.

Einde van de rouwweek; eerste dertig dagen

Op de ochtend van de zevende dag sinds de begrafenis, worden de rouwenden, die op die ochtend nog een kort moment op hun lage stoel zitten, geholpen uit de sjiwwe **op te staan**. Daarbij zegt de begeleider de woorden uit Jesaja 20:20: *'Uw zon zal niet meer ondergaan en uw maan verdwijnt niet meer, want de Eeuwige zal u zijn tot een eeuwig licht; mogen de dagen van uw rouw zijn afgesloten'*

Gedurende de eerste dertig dagen na het overlijden worden bepaalde rouwrituelen in acht genomen. Een daarvan is dat mannen een baard laten staan, die tot op de 32e dag geteld vanaf de lewaja niet wordt geschoren.

Oweljaar

Een rouwbedrijvende wordt gedurende **een jaar lang** aweel (of in oude uitspraak: owel) genoemd. Hij heeft een zgn. Oweljaar. Een jaar lang, vanaf

het moment van overlijden, wordt bepaalde rouw in acht genomen. Feestelijkheden bijwonen of naar muziek luisteren blijven achterwege. In de synagoge zegt de rouwbedrijvende de eerste elf van het twaalf maanden durende Oweljaar Kaddiesj.

Hij heeft dan een andere plaats, wat meer naar achteren, dan zijn vaste plaats in de synagoge. Het herdenkingslicht, een kaars of een speciaal geconstrueerde lamp, brandt gedurende dat jaar in het huis van de aweel. De rouwende krijgt in het oweljaar geen cadeaus en geeft geen cadeaus. Het is ook gebruik gedurende dat jaar geen nieuw gekochte kleren aan te trekken.

Steenzetting

Na verloop van tijd wordt een zerk geplaatst op het graf van de overledene. Ook dit heeft zijn oorsprong in de Tora. In Israel wordt de steen op het graf vaak na de rouwweek of na dertig dagen geplaatst. In Nederland vindt de steenzetting vaak veel later plaats, maar wel bij voorkeur binnen het jaar van overlijden. Op de zerk staan in het Hebreeuws en/of Nederlands, de Joodse en Nederlandse namen van de overledene, de sterf- en/of begraafdatum, andere persoonlijke gegevens en soms een omschrijving van bijzondere karaktertrekken en verdiensten in religieuze of sociaal-maatschappelijke zin.

Voorafgaand aan de onthulling van de zerk wordt Psalm 119 gezegd. Niet de gehele Psalm, maar die alinea's waarvan de eerste letters achter elkaar

de Joodse namen van de overledene vormen.

Jaartijd

Zoals het in het algemeen gebruik is jaarlijks stil te staan bij de geboorte: de verjaardag, kent het Jodendom het gebruik ook **jaarlijks stil te staan bij de sterfdag**. Dit wordt de jaartijddag genoemd. Op die dag wordt een kaars of jaartijdlampje gebrand. In de synagoge wordt op die dag een Jizkor (herdenkingsgebed voor een overledene) gezegd en de nabestaande spreekt kaddiesj uit.

Naast de Jaartijddag lenen ook andere momenten in het jaar zich bijzonder voor grafbezoek. Dit is onder meer het geval in de week of de zondag voor Rosj Hasjana, het Joodse nieuwjaar.

Ook zijn er vier dagen in het jaar dat ieder die een nabije verwant heeft verloren, een Jizkor zegt of als hij dat zelf niet kan, laat zeggen na het lezen uit de Tora in de ochtenddienst ter synagoge. Dit zijn: Jom Kippoer (Grote Verzoendag); achtste dag Pesach (Paasfeest); tweede dag Sjawoe'ot (Wekenfeest) en Sjeminie Chag Ha'atseret (Slotfeest).

Gebaseerd op een oorspronkelijke tekst van Nechama Mayer-Hirsch.

Meer weten?

Het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap/Jad Achat verkoopt o.a. de volgende boeken:

- Kaddiesj, theoretische en praktische aspecten van het Kaddiesj-gebed. Rabbijn R. Evers
- Sefer Chajim Lanefesj; Handleiding bij ziekte, overlijden en op de begraafplaats. – A.W. Rosenberg
- Sterk als de dood – Sasja Martel
- Wegwijs in het Jodendom – Reuben Brookes en Chaim Pearl
- Baderech, op weg naar praktisch Joods leven, rabbijn I. Vorst.
- JomJom, over het Joodse leven van dag tot dag.
- Joodse Riten en Symbolen, rabbijn S.Ph. de Vries

Voor vragen, gebruiksvoorwerpen en educatieve materialen m.b.t. het Jodendom, raadpleeg NIK/Jad Achat:

© NEDERLANDS-ISRAELITISCH KERKGENOOTSCHAP

Postbus 7967
1008 AD Amsterdam

tel. 020-301 84 84
fax 020-301 84 85

info@nik.nl
www.nik.nl